

Mokyklos tipo įtaka vyresniųjų mokinių dorovinei kultūrai

Arvydas Girdzijauskas

Klaipėdos universiteto doktorantas,
Klaipėdos Vydūno vidurinės mokyklos direktorius,
muzikos mokytojas ekspertas
Tiltų g. 27–6, LT-91249 Klaipėda

Straipsnyje iškeliama mokyklos tipo, atstovaujančio skirtingai muzikinei pakraipai, įtakos vyresniųjų mokinių dorovinei kultūrai problema. Taip pat pateikiama dorovinės kultūros samprata. Remiantis konkrečiais tyrimo duomenimis, atskleidžiami vyresniųjų mokinių, besimokančių skirtingo tipo mokyklose, dorovinės kultūros praktinio komponento ypatumai ir juos lemiantys motyvai.

Pagrindiniai žodžiai: dorovinė kultūra, mokyklos tipas, elgesys, motyvai.

Įvadas

Kultūrinio ugdymo problemas nagrinėjo nemažai Lietuvos ir užsienio mokslininkų. Edukologė M. Lukšienė pabrėžia, kad ugdymo problemos neatskiriamos nuo kultūros problemų. Autorė teigia, kad „ugdome žmogų gyventi kultūroje, ją tęsti ir kurti. Žmogus yra kultūros subjektas ir kartu objektas. Todėl pedagogikos mokslas negali nesiremti dviem gretimom mokslo sritim: psichologija ir šiandien taip išaugusia kultūrologija, dar vadinama kultūriniu antropologija“ (1993, p. 29). Lietuvos švietimo plėtotos strateginėse nuostatose (2002) pagalba asmeniui įgyti kultūrinę ir socialinę kompetenciją išskiriama kaip vienas iš svarbiausių švietimo misijos uždavinių.

Kultūriniai ir pažintiniai procesai glaudžiai susiję, nes kiekviena asmens veikla prasideda nuo susidūrimo su tikrove, jos pažinimo. Pažinimas glaudžiai susijęs su kitais žmonėmis,

su kuriais individassusiduria – bendradarbiauja arba konkuruoja – socialinėje aplinkoje, todėl jis turi dorovinę dimensiją. Asmens dorovinė raišką suvokiant ne izoliuotai, bet konkrečios kultūros kontekste, tikslinga kalbėti apie individo dorovinę kultūrą. Filosofai, kultūrologai ir edukologai bendrai pripažįsta, kad mūsų visuomenė išgyvena kultūros, vertybių krizę. Silpnėjant šeimos ir visuomenės institucijų vaidmeniui asmens kultūrinio ugdymo srityje, mokyklai tenka ypatinga atsakomybė ugdant asmens kultūrą. Edukologo M. Fullano nuomone, „mokykla – vienintelė institucija, konkrečiai užsiimanti jaunimo įkultūrinimu. Tai svarbiausias iš mokyklos moralinių imperatyvų“ (1998, p. 24). Dorovinis ugdymas turėtų persmelkti visą ugdymo procesą, tapti integralia visų mokomųjų programų dalimi. To siekiant labai svarbu analizuoti, kaip dorovinė kultūra gali būti ugdoma pasitelkiant muzikinę veiklą. Ypatingą svarbą dorovinės kultūros ugdymas įgyja esant vyresnio mo-

kyklinio amžiaus, kai aktyviai formuojasi jauno žmogaus asmenybė, gilėja vertybinės nuostatos, įsitikinimai.

Žmogaus dorovinio ir meninio ugdymo santykis domino mokslininkus nuo seniausių laikų. Aristotelis, kaip ir jo mokytojas Platonas, rašė apie meninės, ypač muzikinės, veiklos svarbą asmenybės tapsmui. Viduramžiais buvo paplitusi kalokagatijos samprata, reiškusi asmenybės, grožio ir gėrio darną, žmogaus kūno ir dvasios vienovę. Naujaisiais laikais gėrio ir grožio sąvokos nagrinėtos atskirai. Tam iš dalies turėjo įtakos susiformavusios savarakiškos filosofijos šakos estetika ir etika. Postmodernizmo laikotarpiu, stiprėjant įvairių mokslų integracijai, vėl pradėta aktyviai gilintis į meninio ir dorovinio ugdymo sąsajas.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad menas gali turėti įtakos asmenybės dorovinei kultūrai tik tada, jei meno kūriniai prasminiais ryšiais susiję su tikrove, turi pažintinę reikšmę perduodami informaciją apie kūrėjo ir aplinkos santykį. Analizuojant užsienio ir Lietuvos mokslininkų (S. Davies'o, 1997; J. Levinson'o, 1998; M. C. Nussbaum'o, 2001; Ž. Jackūno 2004; A. Katalyno, 1989, 2003; Z. Rinkevičiaus, 2006; K. Stoškaus, 1983 ir kitų) idėjas apie pažintinį meno ir tikrovės santykį, išryškėja trys pagrindiniai požiūriai į epistemologinį meno ir realybės santykį: kognityvus (meniui vaizdams priskiriantis loginių teiginių ir klaidingumo–teisingumo reikšmę), antikognityvus (teigiama, kad menas neišreiškia tiesos ir nėra tikrovės pažinimo forma) ir kompromisinis (tarpinis) požiūris į meno kūrinių gebėjimą perteikti realybę. Pastarąjį požiūrį ryškiausiai atskleidžia sugestionuotų teiginių teorija, plėtojama amerikiečių estetikų M. Weitzo (1980), J. Hosperso (1960), M. Beardsley (1958), N. Carroll (2001). Ši teorija remiasi mintimi apie du semantinius meno kūrinio lyg-

menis: paviršinę, paraidinę kūrinio reikšmę (neatliekančią referentinės funkcijos) ir giluminę, potekstinę (atliekančią referentinę funkciją). Ž. Jackūnas (2004) nurodo, kad atrastoji giluminė reikšmė atsiranda interpretuojant meno kūrinius ir išreiškia idėjas, teiginius ir apibendrinimus tikrovės procesų, turinčių ryšį su asmenine patirtimi. Būtent sugestionuotų teiginių teorija gali realiausiai atskleisti muzikinės veiklos ir dorovinės kultūros sąveikos galimybes. Pagal ją, muzikos klausytojas ar atlikėjas tampa atrandamos kūrinio prasmės bendraautoriumi, susiedamas kompozitoriaus pateikiamą meninį vaizdą su savo gyvenimo patirtimi ir drauge atrasdamas intersubjektyvią (bendrą žmogiškąją) šios patirties interpretaciją. Šitai leidžia muzikos kūrinius teigti esant simboline kūrėjo ir suvokėjo intersubjektyvios patirties išraiška. Taigi muzikos kūrinių suvokimas ir interpretavimas turi analogišką pažintinę ir motyvacinę galią, prilygstančią realios gyvenimo patirties suvokimui ir interpretavimui. Šios išvalgos patvirtina, kad muzikinė veikla gali turėti įtakos dorovinės kultūros raidai. Tačiau empirinių tyrimų, atskleidžiančių dorovinės kultūros ir muzikinės veiklos sąveikos pobūdį, neteko aptikti.

Todėl **tyrimo objektu buvo pasirinkta** vyresniųjų mokinių dorovinė kultūra ir jos ugdymas muzikine veikla.

Tyrimo tikslas – atskleisti vyresniųjų mokinių dorovinės kultūros ugdymo muzikine veikla pedagogines prielaidas.

Šio straipsnio tikslai: 1) pateikti dorovinės kultūros sampratą; 2) atskleisti vyresniųjų mokinių praktinio dorovinės kultūros komponento priklausomybę nuo mokyklos, turinčios skirtingą muzikinę pakraipą, tipo.

Tyrimo metodai. Tiriant vyresniųjų mokinių dorovinės kultūros praktinį komponentą, pasireiškiantį konkrečiais poelgiais, buvo do-

mėtasi elgesio stabilumu, kūrybiškumu ir autentiškumu, taip pat buvo tiriami šių mokinių elgesio motyvai.

Tiriant mokinių elgesį, kaip jų dorovinės kultūros dimensiją, naudotas *elgesio aprašas*, padėjęs nustatyti, kokios dorovinės vertybės yra įkūnijamos esant vyresnio mokyklinio amžiaus.

Analizuojant elgesio motyvus naudotas *elgesio motyvų aprašas*, kuriuo siekta išsiaiškinti elgesio motyvų hierarchiškumą. Laikyta, kad jį atskleidžia elgesio motyvų reikšmingumo kriterijus.

Statistiniams tyrimo duomenims apdoroti buvo naudota SPSS programinė įranga (13 versija). Taip pat naudotas Kruskal-Wallis testas, padėjęs nustatyti Chi kvadrato reikšmę. Šitaip gauti testo duomenys leido palyginti ranginio kintamojo vertinimo skirtumus pagal kitą nagrinėjamą požymį.

Tiriamųjų imties apibūdinimas. Tyrimui atlikti buvo taikoma kokybinė imtis (B. Bitinas, 2006), t. y. buvo parinktos mokyklos, atstovaujančios skirtingai muzikinei pakraipai. Tyrimui buvo pasirinkta: bendrojo lavinimo mokykla, vidurinė mokykla, įgyvendinanti kryptingo muzikinio ugdymo programas, menų gimnazija, chorinio dainavimo muzikos mokykla. Pirmojo tipo mokykloje siekiama mokiniams suteikti bendrojo muzikinio raštingumo pagrindus, leidžiančius suvokti ir vertinti muzikos kūrinius, dalyvauti visuomenės kultūrinėje veikloje. Antrojo tipo mokykloje daugiau nei pirmojo tipo mokykloje skiriama laiko muzikos klausymo, muzikavimo ir muzikinės raiškos veiksenaoms socialiniame gyvenime. Trečiojo tipo mokyklose mokiniams siekiama suteikti profesinės krypties išsilavinimą, nes čia rengiami būsimieji muzikantai. Šių mokyklų auklėtiniai muzikinei veiklai skiria daugiausiai laiko (daugiau nei 10 val. per savaitę). Didžiausią laiko dalį mokiniai skiria muzikos kalbos praktikai ir muzikuoti

(dainuoti, groti), muzikavimas dažniausiai yra mokomojo, akademinio pobūdžio. Ketvirtojo tipo mokyklose vyksta ypač aktyvi mokinių muzikinė raiška socialiniame gyvenime (daug koncertuojama, bendraujama su žymiais atlikėjais ir kt.).

Tyrimui buvo pasirinktos Vilniaus ir Klaipėdos miestų mokyklos: vidurinė mokykla, vykdanči bendrąją muzikinį ugdymą (86 tiriamieji, arba 22,1 proc. visų tiriamųjų), kryptingo muzikinio ugdymo vidurinė mokykla (122 tiriamieji, arba 31,3 proc.); menų gimnazijos, vykdančios profesinės krypties muzikinį ugdymą (119 tiriamųjų, arba 30,5 proc.), bei chorinio dainavimo muzikos mokyklos, veikiančios pagal neformalaus muzikinio ugdymo principus (63 tiriamieji, arba 16,2 proc.). Iš viso ištirta 390 vyresniųjų mokinių (15–18 metų amžiaus), iš jų – 258 merginos ir 132 vaikinai. Tyrimą atliko darbo autorius.

Dorovinės kultūros sampratos ieška

Siekiant nagrinėti dorovinę kultūrą remtasi *kognityvia* kultūros samprata, analizuojančia kultūrą asmenybės lygmeniu. Ši samprata grindžiama H. Goodenough 1957 metais suformuluota kultūros apibrėžtimi: „Visuomenės kultūra susideda iš visko, ką asmuo turi žinoti ar kuo tikėti, siekdamas gyventi jos nariams priimtinu būdu“ (R. W. Casson, 1994, p. 62). Taip pat atsižvelgta į *pažintinės* antropologijos požiūrį. Pažintinė antropologija plėtoja požiūrį, kad kultūra yra žmogaus sąmonėje. „Kultūros esmę sudaro protinis asmeninės patirties tvarkymas sudarant šablonus ar schemas, kurios naudojamos interpretuoti sensorinę informaciją ir generuoti atitinkamą elgesį kiekvienoje situacijoje“ (de Munck, 2000, p. 22).

Remiantis *egzistencinės* ir *hermeneutinės* filosofijos idėjomis, kad prasmė – supratimo ir interpretacijos padarinys – sudaro žmogaus vidinio gyvenimo pagrindą, sąmonės turinys analizuojamas aiškinantis asmens požiūrį į dorovines vertybes.

Kognityviosios psichologijos ir antropologijos atstovų teigimu (D'Andrade, Strauss, 1992), vertybės dalyvauja formuojant asmenybės kultūrą vykstant internalizacijai. Vertybių internalizavimas neatsiejamas nuo patiriamų pažinimo emocijų ir susiformuojančių vertinimų, todėl dorovinės sąmonės fenomenas nagrinėjamas ne tik vertybių ir jų prasmės suvokimo, bet ir išgyvenimų ir vertinimų aspektais. Vertinimai analizuojami remiantis pasiekimų motyvacijos atstovo, kognityviosios motyvacijos modelio autoriaus H. Heckhauseno (2003) „Rubikono“ teorija. Pasak autoriaus, motyvacinės sąmonės būsenos asmuo pasveria tikėtinus teigiamus ir neigiamus poelgio padarinius, situacijos palankumą vienaip ar kitaip pasielgti ir taip ją įvertina. Vertinant dalyvauja ir vertybinės nuostatos, kurias tyrėjas prilygina ilgalaikėms elgesio intencijoms, kurios realizuojamos pasitaikius kiekvienai tinkamai galimybei. Vertinamos ne tik situacijos, bet ir konkretus elgesys, jo padariniai, pagrįstumas ir autentiškumas.

Daugelis mokslininkų (Dodonov, 1978; Narvaez, 2005; Iljin, 2002; Izard, 1991; Krakauskas, 1976 ir kt.) pripažįsta, kad su vertinimais glaudžiai susiję doroviniai išgyvenimai. E. Martišauskienės (2004) nuomone, vertinant aplinką susipina emociniai ir racionalūs procesai, o vertinimas vyksta bet ką išgyvenant. Emocinė reakcija yra pirminė, o racionalus vertinimas nepašalina emocijų reikšmės, bet jį patikslina, įprasmina. Dorovinei kultūrai ypač svarbios dorovinės emocijos, glaudžiai susijusios su doroviniu elgesiu. Joms būdinga tai, kad jas sukelian-

tys įvykiai ar situacijos nelinečiai asmeninių individo interesų. Tad motyvacinė šių emocijų galia skirta prosocialiam veiksmui (J. Haidt, 2003).

Praktiškai dorovinė kultūra reiškiasi jos dalyvių *elgesiu*. Kultūrologas R. Žibaitis teigia, kad dorovinė kultūra empiriškai apibūdina „tarpasmeninio, grupinio bendravimo humanistinės kondicijos lygį, priklausantį nuo dviejų parametų – dorovės (dorovinių vertybių) ir kultūros, t. y. būdo, kuriuo vertybės kasdieniame elgesyje realizuojamos, funkcionavimo savitumo“ (1981, p. 35). Tokiu atveju vienas iš svarbiausių dorovinės kultūros parametų – elgesio būdas. Remiantis kai kurių tyrėjų (B. Bitino, 2004; V. Aramavičiūtės, 2005; E. Martišauskienės, 2004 ir kt.) požiūriu, elgesio būdas nagrinėtinas jo stabilumo ir kūrybiškumo aspektais. Elgesio stabilumas atskleidžia, kiek nuolat rodomos individo vertybinės nuostatos, pasireiškiančios konkrečiais poelgiais. Elgesio kūrybiškumas rodo individo gebėjimą originaliai, lanksčiai prisitaikyti prie aplinkos reikalavimų atitinkamai modeliuojant savo elgesį.

Tiriant elgesį kaip dorovinės kultūros dimensiją, svarbu išsiaiškinti jį nulemiančius motyvus. Daugelis mokslininkų (Mayers, 2000; Gage, Berliner, 1994; Rupšienė, 2000; Laužikas, 1993 ir kt.) pripažįsta motyvų skirstymą į grupes, lemiamas išorinių ir vidinių stimulų.

Pravartu prisiminti, kad dorovinės kultūros terminą pirmasis pavartojo I. Kantas. Filosofo nuomone, „dorovinė kultūra turi remtis maksimomis, o ne drausme. Pastaroji mažina išdykavimą, o pirmoji lavina mąstymą. Vaikas turi išmokti veikti pagal maksimas, kurių teisingumu jis pats įsitikinęs“ (1982b, p. 43). Taigi dorovinė kultūra nėra paklusimas aplinkos reikalavimams, o sąmoningas, įsitikinimu pagrįstas asmens apsisprendimas. Tačiau po I. Kanto ilgą laiką dorovė ir kultūra buvo nagrinėjamos kaip atskiros disciplinos.

XX a., stiprėjant įvairių mokslų integracijai, prie dorovinės kultūros sampratos sugrįžta. Antai S. Šalkauskis dorovinės kultūros sampratą kildina iš sielos ir kūno santykio: „Jei fizinė žmogaus prigimtis imama veikiamuoju objektu tikslu palenkti ją valios galiai, kad valia realizuotų savo galimybes doroje, turime dorinę, arba etinę kultūrą“ (1990, p. 278).

Šį reiškinį nagrinėjo nemažai autorių ir dabartiniais laikais: V. Žemaitis (1981), E. Krauskas (1976), B. Kuzmickas (1980), R. Žibaitis (1981), T. Lapina (1980), J. Kavolis (1993) ir kiti. Skirtumas tik tas, kad šiuolaikinis požiūris į dorovinę kultūrą grindžiamas individo vidinio pasaulio, jo vertybių, įsitikinimų, elgesio būdo, jo „žmogiškojo portreto“ formavimu pagal visuomenės, socialinės aplinkos dorovines ir kultūrines normas. Šį požiūrį aiškiai atskleidžia V. Kavolio dorovinės kultūros apibūdinimas, kur dorovinė kultūra suvokiama kaip „sąvoka, naudojama nurodyti socialiai efektyvų modelį, užtikrinantį atsakingą – etiškai reikalaujamą – elgesį individo ir grupės santykiuose. Dorovinės kultūros pagrindas yra dorovinė vizija – idėjų ir emocijų apie dorovę sanakaupa, nusakanti doro elgesio kokybę ir žmogaus dorovinį potencialą bei apribojimus“ (1993, p. 21). Iš šios sampratos gali būti kildinama ir dorovinės kultūros struktūra, susidedanti iš sąmonės ir elgesio komponentų.

Sąmonė, kaip savo esaties suvokimas, egzistencinėje filosofijoje laikoma viena iš esminių žmoniškosios egzistencijos ypatybių (greita būties, jos savarankiško nulėmimo, susietumo su pasauliu ir jo pažinimu) (Tatarkiewicz, 2003). Šiuolaikinėje psichologijoje sąmonė apibūdinama kaip „atrankinis dėmesys suvokiniams, mintims ir jausmams“ (Myers, 2000, p. 213). Atsirandantys pažinimo gaunamus duomenis jungiant į prasminius darinius suvokiniai kognityviojo mokslo analizuojami neatsiejamai

nuo emocijų ir vertinimo. Todėl dorovinės kultūros sąmonės lygmeniu prasminga išskirti *pažintinį* – *prasminį* ir *emocinį* – *vertinamąjį* komponentus. *Pažintinio* – *prasminio* dorovinės kultūros komponento esmę išreiškia dorovinės vertybės kaip asmens dvasinio pasaulio pagrindas (Bitinas, 2000). Šio komponento turinys – žinios apie dorovines vertybes, jų prasmės sau ir kitiems suvokimas ir pagrindimas, argumentavimas.

B. Bitinui (2004) pagrindinės dorovinės vertybės yra atsakomybė ir tolerancija. T. Lickona įvardija pagarbą ir atsakomybę. Kitomis dorovinėmis vertybėmis, įeinančiomis į šių vertybių turinį, autorius teigia esant sąžiningumą, teisingumą, toleranciją, savidiscipliną, norą padėti, apdairumą, užuojautą, bendradarbiavimą, drąsą. Nemažai autorių išskiria ypatingą meilės, kaip svarbiausios dvasinės galios, lemiančios žmonių santykių su pasauliu prasmę, kryptį ir formą, vertybės vaidmenį.

Emocinio – *vertinamojo* dorovinės kultūros komponento reikšmę dorovinei kultūrai nulemia jo vaidmuo internalizuojant vertybes. Dauguma tyrėjų (D'Andrade, Strauss, 1992; Aramavičiūtė, 2005; Bitinas, 2000, 2004 ir kt.) pripažįsta, kad išgyvenimai yra vienas iš pagrindinių veiksmų, lemiančių vertybių internalizaciją. Doroviniai išgyvenimai taip pat neatsiejami nuo situacijų ir elgesio vertinimų, lemiančių vienu ar kitu elgesio motyvų pasirinkimą (Heckhausen, 2003; Martišauskienė, 2004).

Dorovinės kultūros *elgesio*, arba *praktinis* – *valios komponentas*, daugiausiai parodo dorovinės kultūros brandą, nes „elgesys – pati realiausia ir objektyviausia vertybių internalizacijos išraiška. Per elgesį labiausiai atsiskleidžia žmogaus dvasinė branda ir vertė“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 203). Būtent elgesys rodo asmens santykį su aplinkos kultūrinėmis normomis, tam tikros grupės dorovine vizija, sufor-

muojančia pageidaujamo elgesio modelį (Kavolis, 1993). Šis santykis ir išreiškia dorovinės kultūros esmę.

Taigi elgesio, arba praktinio – valios dorovinės kultūros komponento, turinys – doroviniai poelgiai ir juos lemiantys elgesio motyvai. Šiuo atveju ypač pabrėžiamas elgesio būdas kaip dorovinės kultūros raiškos pagrindas. Elgesio būdai apibūdinti galima pasinaudoti elgesio stabilumo ir kūrybiškumo kriterijais. Elgesio motyvams analizuoti – išorinės motyvacijos (veiklos atlygio ir bausmės baimės) ir vidinės motyvacijos (poreikių, pažintinių motyvų ir emocijų nulemiamų motyvų) motyvų grupėmis.

Remiantis tuo, kas pasakyta, šiame tyrime dorovinę kultūrą tikslinga apibrėžti kaip *dorovinės sąmonės ir jos nulemiamo elgesio būdo vienovę, kur atitinkamas elgesys, pagrįstas tam tikroje kultūroje veikiančių dorovės normų internalizavimu, užtikrina priimtina individo raišką toje kultūrinėje aplinkoje*. Struktūros atžvilgiu dorovinę kultūrą sudaro *pažintinis – prasminis, emocinis – vertinamasis bei elgesio, arba praktinis – valios*, komponentai.

Dorovinės kultūros praktinis lygmuo skirtingo tipo mokyklose

Atliekant vyresniųjų mokinių dorovinės kultūros praktinio lygmens tyrimą, siekta nustatyti jo ir tiriamųjų muzikinės veiklos pobūdžio, varijuojančio įvairaus tipo mokyklose, ryšį. Minėta, kad elgesys, kaip šio komponento dimensija, tirtas stabilumo ir kūrybiškumo aspektais. Elgesio stabilumo vertinimo kriterijumi laikytas atskirų dorovinių poelgių atlikimo dažnumas, rodantis vertybių internalizacijos lygį ir praktinį jų įgyvendinimą. Dorovinės kultūros tyrimui pasirinkta dešimt dorovinių vertybių, dažniausiai minimų tyrėjų darbuose ir galinčių

turėti itin didelę įtaką vyresniųjų mokinių gyvenimui ir veiklai. Tai: *pagarba, jautrumas, altruizmas, atsakingumas, ištikimybė, meilė žmogui, pakantumas, sąžiningumas, teisingumas ir savitvarda*.

Tiriamųjų buvo prašyta penkių balų skalėje pažymėti, kaip dažnai jiems pavyksta vienaip ar kitaip pasielgti pagal minėtų vertybių reikalavimus. Duomenys apie elgesio stabilumą pateikiami 1 lentelėje (čia nurodyti tik tie poelgiai, kurie atitinka svarbiausias tirtų mokinių dorovinės vertybes, arba yra statistiškai reikšmingi pagal įvertinimų skirtumus (p reikšmė $< 0,05$)).

Analizuojant įvairių mokyklų auklėtinių dorovinio elgesio stabilumo skirtumus rasta, kad stabilus elgesys daugiausiai būdingas chorinio dainavimo muzikos mokyklų auklėtiniams. Dorovinės kultūros raiškai ypač reikšmingi poelgiai, rodantys darnų mokinių ir kultūrinės aplinkos santykį, pagarbą elgesio normoms ir žmonėms, sudarantys sąlygas sėkmingai veikti toje kultūrinėje aplinkoje.

Nustatyta, kad *chorinio dainavimo mokyklų* auklėtiniams būdingiausia: pagarbus elgesys – daugumai tirtų mokinių (80,9 proc.), šiek tiek mažiau jų būna ištikimi (74,6 proc.) ir beveik tiek pat darniai bendrauja su aplinkiniais (71,4 proc.). Akivaizdu, kad kitas dorovines vertybes šių mokyklų mokiniai yra silpniau internalizavę. Galima sakyti, kad daugiau nei pusė jų dažnai pasielgia tolerantiškai (57,1 proc.), altruistiškai (55,8 proc.), sąžiningai (53,9 proc.) ir mažiau nei pusė – atsakingai (47,6 proc.), daugiau nei trečdalis – teisingai (41,3 proc.) ir saugo tradicijas, kultūrinį savitumą (37,4 proc.).

Vidurinių muzikinės pakraipos mokyklų mokiniai taip pat gana dažnai, nors ir rečiau nei chorinio dirigavimo mokyklų tiriamieji, elgiasi pagarbiai (74,5 proc.) ir būna ištikimi

1 lentelė. Vyresniųjų mokinių dorovinio elgesio stabilumas skirtingo tipo mokyklose (sk. proc.)

Poelgiai	Mokyklos tipas								Statistinis duomenų reikšmingumas	
	Vidurinė mokykla		Vidurinė muzikinės pakraipos mokykla		Menų gimnazija		Chorinio dainavimo muzikos mokykla			
	labai stabilus	sta-bilus	labai stabilus	sta-bilus	labai stabilus	sta-bilus	labai stabilus	Sta-bilus	χ^2	p
Saugo tradicijas, kultūrinį savitumą	5 5,8	13 15,1	4 3,3	39 32,0	7 5,9	37 31,1	4 6,3	20 31,1	11870	0,008
Elgiasi pagarbiai	29 33,7	33 38,4	33 27,0	58 47,5	21 17,6	59 49,6	22 34,9	29 46,0	8631	0,035
Elgiasi altruistiškai	12 14,0	25 29,1	8 6,6	60 49,2	10 8,4	54 45,4	7 11,1	28 44,4	3109	0,375
Elgiasi atsakingai	10 11,6	31 36,0	15 12,3	49 40,2	10 8,4	42 35,3	6 9,5	24 38,1	4062	0,255
Elgiasi ištikimai	19 22,1	42 48,8	34 27,9	55 45,1	22 18,5	56 47,1	17 27,0	30 47,6	3731	0,292
Darniai bendrauja su aplinkiniais	9 10,5	36 41,9	18 14,8	43 35,2	15 12,6	63 52,9	15 23,8	30 47,6	13013	0,005
Elgiasi tolerantiškai	12 14,0	30 34,9	24 19,7	46 37,7	12 10,1	46 38,7	15 23,8	21 33,3	5657	0,130
Elgiasi sąžiningai	15 17,4	34 39,5	30 24,6	46 37,7	26 21,8	52 43,7	14 22,2	20 31,7	3002	0,391
Elgiasi teisingai	10 11,6	31 36,0	7 5,7	44 36,1	5 4,2	33 27,7	3 4,8	23 36,5	4088	0,252

(73,0 proc.). Pažymėtina, kad kiek daugiau jų auklėtinių dažnai pasielgia sąžiningai (62,3 proc.) ir atsakingai (52,5 proc.) ir šiek tiek mažiau – darniai bendrauja (50,0 proc.).

Menų gimnazijų tiriamiesiems būdingos panašios tendencijos, tik silpniau išreikštos nei ką tik aptartų abiejų tipų mokyklų auklėtinių, išskyrus jų dažniau pasireiškiantį sąžiningumą (ypač palyginti su chorinio dainavimo mokyklų tiriamaisiais) ir darnesnę santykį su aplinka (palyginti su muzikinės pakraipos mokyklų tiriamaisiais).

Vidurinių mokyklų mokiniai taip pat dažnai savo elgesiui įkūnija pagarbos ir ištikimybės vertybes. Tačiau iš kitų savo bendraamžių, besimokančių kitų tipų mokyklose, gerokai rečiau saugo tradicijas, kultūrinį savitumą, taip pat rečiau įgyvendina altruizmo ir iš dalies to-

lerancijos vertybes (palyginti su tiriamaisiais iš chorinio dainavimo mokyklų ir kiek daugiau nei trečdaliui tiriamųjų).

Taigi tyrimo duomenys rodo, kad įgyvendinti kai kurias dorovines vertybes dažniau pavyksta chorinio dainavimo muzikos mokyklų auklėtiniams. Tai leidžia manyti, kad šių mokinių dorovinė kultūra yra šiek tiek brandesnė nei kitų mokyklų auklėtinių.

Elgesio kūrybiškumas vertintas pagal kūrybiškų poelgių atlikimo dažnumą. Kūrybiškas elgesys pasižymi poelgių atlikimo lengvumu, lankstumu, darnumu, išradingumu. Gauti šie duomenys (2 lentelė, kurioje pateikiami stabilus ir labai stabilus kūrybiško elgesio duomenys).

Analizuojant rezultatus nustatyta, kad kūrybiškai dažniau pasielgia chorinio dainavimo

2 lentelė. Vyresniųjų mokinių elgesio kūrybiškumas skirtingo tipo mokyklose (sk., proc.)

Elgesio kūrybiškumas	Mokyklos tipas								Statistinis duomenų reikšmingumas	
	Vidurinė mokykla		Vidurinė muzikinės pakraipos mokykla		Menų gimnazija		Chorinio dainavimomuzi kos mokykla			
	labai stabilus	sta- bilus	labai stabilus	sta- bilus	labai stabilus	sta- bilus	labai stabilus	sta- bilus	χ^2	p
Lengvai pasiekia teigiamus įvertinimus	5 5,8	23 26,7	9 7,4	42 34,4	7 5,9	28 23,5	3 4,8	28 44,4	8573	0,036
Lanksčiai bendrauja	8 9,3	36 41,9	18 14,8	44 36,1	13 10,9	48 40,3	9 14,3	30 47,6	5044	0,169
Sumaniai saugo kultūrinės tradicijas	5 5,8	13 15,1	4 3,3	39 32,0	7 5,9	37 31,1	4 6,3	20 31,7	11870	0,008
Lanksčiai prisitai- ko prie aplinkinių	18 20,9	25 29,1	19 15,6	50 41,0	16 13,4	62 52,1	8 12,7	34 54,0	2947	0,400
Darniai bendrauja su aplinka	9 10,5	36 41,9	18 14,8	43 35,2	15 12,6	63 52,9	15 23,8	30 47,6	13013	0,005
Lengvai įžvelgia nagrinėjamų daiktų ir reiškinių ryšius	4 4,7	25 29,1	13 10,7	78 39,3	9 7,6	44 37,0	11 17,5	27 42,9	16496	0,001
Išsitingai taiko ži- nomus ar siūlo naujus veikimo būdus	6 7,0	18 20,9	18 14,8	43 35,2	12 10,1	53 44,5	11 17,5	28 44,4	18036	0,000
Greitai pastebi tai, kas neįprasta, savita	6 7,0	34 39,5	14 11,5	44 36,1	12 10,1	55 46,2	12 19,0	29 46,0	6220	0,101
Lanksčiai siekia numatytų tikslų	11 12,8	30 34,9	10 8,2	52 42,6	8 6,7	56 47,1	9 14,3	25 39,7	1122	0,772

mokyklų auklėtiniai. Nedaug nuo jų atsilieka menų gimnazijų auklėtiniai: lanksčiai prisitaiko prie aplinkos (65,5 proc.) ir siekia numatytų tikslų (53,8 proc.) bei vidurinių muzikinės pakraipos mokyklų mokiniai: lengvai pasiekia teigiamą įvertinimą (41,8 proc.) ir sumaniai saugo kultūrinės tradicijas (35,3 proc.). Rečiau kūrybiškai pasielgia siekdami teigiamų įvertinimų menų gimnazijų (29,4 proc.) ir vidurinių mokyklų mokiniai (32,5 proc.). Vidurinių mokyklų mokiniai rečiau nei kitų tirtų mokyklų mokiniai sumaniai saugo kultūrinės tradicijas (20,9 proc.), lengvai įžvelgia nagrinėjamų daiktų ir reiškinių ryšį (33,8 proc.), išsitingai veikia (27,9 proc.).

Lyginant kūrybiškus poelgius nustatyta, kad visų mokyklų mokiniams dažniausiai pavyksta darniai bendrauti, lanksčiai prisitaikyti prie aplinkos, o rečiausiai – parodyti sumanumą saugant kultūrinės tradicijas. Tikėtina, kad chorinio dainavimo muzikos mokyklų mokiniai, pasižymintys kūrybiškesniu elgesiu nei kitų mokyklų mokiniai, gebės lanksčiau prisitaikyti prie aplinkos, sėkmingiau joje veikti.

Tiriant dorovinio elgesio motyvų hierarchiškumą, t. y. motyvų ir jų grupių santykį, nulemiantų vyresniųjų mokinių dorovinį elgesį, tiriamųjų buvo klausta, kas jiems tampa svarbiausia, kai tenka apsispręsti, kaip pasielgti

3 lentelė. Vyresniųjų mokinių elgesio motyvai skirtingo tipo mokyklose (sk., proc.)

Elgesio motyvai			Mokyklos tipas								Statistinis duomenų reikšmingumas	
			Vidurinė mokykla		Vidurinė muzikinės pakraipos mokykla		Menų gimnazija		Chorinio dainavimo muzikos mokykla			
			labai reikšmingi	reikšmingi	labai reikšmingi	reikšmingi	labai reikšmingi	reikšmingi	labai reikšmingi	reikšmingi	χ^2	p
Išorinė motyvacija	Veiklos atpildas	Galimybė gauti atlygį	10 11,8	23 27,1	10 8,2	43 35,2	3 2,5	31 26,1	4 6,5	10 16,1	9002	0,029
	Bausmės vengimo	Būtinumas laikytis įprastų elgesio normų	12 14,1	41 48,2	10 8,2	60 49,2	7 5,9	44 37,0	6 9,7	30 48,4	10748	0,013
Vidinė motyvacija	Poreikių motyvacija	Poreikis neprarasti draugų	61 71,8	14 16,5	69 56,6	42 34,4	76 63,9	29 24,4	37 59,7	20 32,3	3437	0,329
		Noras neapvilti kitų pasitikėjimo	36 42,4	39 45,9	48 39,3	61 50,0	44 37,0	62 52,1	27 43,5	27 43,5	4421	0,931
		Poreikis pasiekti savo tikslą	53 62,4	22 25,9	84 68,9	31 25,4	72 60,5	35 29,4	37 59,7	20 32,3	2843	0,417
		Polinkis savarankiškai, laisvai apsispręsti	33 38,3	37 43,5	45 36,9	53 43,4	55 46,2	44 37,0	27 43,5	23 37,1	2124	0,547
		Poreikis išreikšti save kūryba	8 9,4	17 20,0	23 18,9	36 29,5	49 41,2	31 26,1	14 22,6	24 38,7	46705	0,000
		Patirti pasitenkinimą veikiant (klausanč muzikos, skaitant ar žiūrint filmą)	9 10,6	22 25,9	29 23,8	47 38,5	22 18,5	42 35,3	24 38,7	24 38,7	33472	0,000
	Pažintinė motyvacija	Teisingumo svarbos supratimas	38 44,7	35 41,2	42 34,4	61 50,0	38 31,9	62 52,1	21 33,9	34 54,8	2622	0,454

įvairiomis sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis (3 lentelė).

Analizuojant elgesio motyvų svarbą skirtingų mokyklų auklėtiniams nustatyta, kad mokyklose, kuriose muzikinei veiklai skiriama daugiau laiko (menų gimnazijose, chorinio dainavimo, vidurinėse muzikinės pakraipos mokyklose) – reikšmingesni yra vidinės motyvacijos motyvai. Nustatyta, kad beveik absoliuti dauguma tiriamųjų, besimokančių vidurinėse muzikinės pakraipos mokyklose, mano, kad

jiems svarbu patenkinti poreikį siekti tikslo (94,3 proc.) ir neapvilti kitų pasitikėjimo (89,3 proc.). Menų gimnazijų auklėtiniams taip pat svarbu neapvilti kitų pasitikėjimo (89,3 proc.), savarankiškai apsispręsti (83,2 proc.) ir išreikšti save kūryba (67,3 proc.). Didžioji dalis chorinio dainavimo muzikos mokyklų mokinių mano, kad jiems svarbu neprarasti draugų (92,0 proc.), elgtis teisingai (88,7 proc.) ir patirti pasitenkinimą meninėje veikloje (77,4 proc.). O daugumai vidurinių mokyklų

mokinių (62,3 proc.) reikšmingas išorinės motyvacijos motyvas – laikytis elgesio normų vengiant bausmės. Lyginant motyvų reikšmingumo ir elgesio stabilumo duomenis nustatyta, kad reikšmingiausi motyvai vyresniųjų klasių mokiniams dažniausiai yra savo tikslo siekimas (91,1 proc.), poreikis neprarasti draugų (89,9 proc.), noras neapvilti kitų pasitikėjimo (88,4 proc.), teisingumo svarbos supratimas (85,3 proc.). Tačiau lyginamoji duomenų analizė rodo, kad šie motyvai ne visada įgyvendinami stabiliu elgesiu. Stabiliausiai tiriamiesiems pavyksta elgtis pagarbiai (būdinga 72,8 proc. tiriamųjų), ištikimai (70,5 proc.), sąžiningai (60,8 proc.). Iš reikšmingiausių motyvų stabiliu elgesiu išreiškiamas tik ištikimo elgesio motyvas – noras neapvilti kitų pasitikėjimo. Kiti reikšmingi motyvai (savo tikslo siekimas, poreikis neprarasti draugų, teisingumo svarbos supratimas) stabiliu elgesiu netampa. Iš to galima daryti išvadą, kad, be elgesio motyvų, elgesio stabilumui labai svarbūs ir kiti veiksniai: aplinka, situacija, grupės įtaka ir kt. Tačiau šiems veiksniams vertinti reikia atskirų tyrimų.

LITERATŪRA

Aramavičiūtė, V. (2005) *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius, Gimtasis žodis.

Beardsley, M. C. (1958) *Aesthetics*. New York: Harcourt, Brace & World.

Bitinas, B. (2004) *Hodegetika. Ugdymo teorija ir technologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Carrol, N. (2001) *Beyond Aesthetics*. UK: Cambridge University Press.

D'Andrade, R.; Strauss, C. (1992) *Human Motives and Cultural Models*. UK: Cambridge University Press.

Davies, S. (Ed.) (1997) *Art and its Messages. Meaning, Morality and Society*. USA: Pennsylvania State University Press.

De Munck, V. (2000) *Culture, Self and Meaning*. Woveland Press Incorporated.

Išvados

- Dorovinę kultūrą tikslinga apibrėžti kaip *dorovinės sąmonės ir jos lemiamo elgesio būdo vienovę*, kur atitinkamas elgesys, pagrįstas tam tikroje kultūroje veikiančių dorovės normų internalizavimu, užtikrina priimtina individo raišką toje kultūrinėje aplinkoje. Struktūros atžvilgiu dorovinę kultūrą sudaro pažintinis – prasmintis, emocinis – vertinamasis ir praktinis – valios komponentai.
- Poelgių, išreiškiančių dorovinės kultūros esmę, stabilumas dažnesnis chorinio dainavimo muzikos mokyklų auklėtiniais.
- Elgesio kūrybiškumas būdingiausias chorinio dainavimo muzikos mokyklų auklėtiniais. Ši elgesio savybė sudaro palankias dorovinės kultūros raiškos prielaidas.
- Reikšmingiausi motyvai (poreikis pasiekti savo tikslą, neprarasti draugų, noras neapvilti kitų pasitikėjimo) besąlygiškai nenulemia stabilaus elgesio (stabiliausiai pasireiškė pagarbus, ištikimas, sąžiningas elgesys). Taigi, be elgesio motyvų, poelgių stabilumui labai svarbūs ir kiti veiksniai: aplinka, situacija, grupės įtaka ir kt.

Dreyfus, H. L. (2004) *What is Moral Maturity? A Phenomenological Account of the Development of Ethical Expertise*. USA: Regents of the University of California.

Gagc, N. L., Berliner, D. C. (1994) *Pedagoginė psichologija*. Vilnius.

Haidt, J. (2003) The Moral Emotions. In R. J. Davidson, K. R. Scherer, H. H. Goldsmith (eds). *Handbook of Affective Sciences*. Oxford: Oxford University Press.

Hospers, J. (1960) Implied Truth in Literature *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 19, No 1.

Izard, C. E. (1991) *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum.

Jackūnas, Ž. (2004) *Menas, prasmė, pažinimas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Kant, I (1982) *Über Pädagogik*. Herausgegeben von Friederich Theodor, iš rink. Königsberg, Nico-

- lovius, 1803. Kant Imanuel. *Ausgewählte Schriften zur Pädagogik und ihrer Begründung*. Bcsorgt von H. H. Groothoff unter Mitwirkung von E. Reimers. Paderborn: Schöningh.
- Katalynas, A. (2003) *Estetinis suvokimas*. Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- Kavolis, V. (1993) *Moralizing Cultures*. Maryland: University Press of America.
- Krakauskas, E. (1976) Dorovinė žmogaus kultūra. Iš *Dorovinis asmenybės tobulėjimas*. Vilnius: Mintis.
- Kuzmickas, B. (1980) Visuomenės dorovinė kultūra. Iš *Dorovinė kultūra*. Vilnius: Mintis.
- Lapina, T. (1980) Meno vaidmuo formuojant dorovinę kultūrą. Iš *Dorovinė kultūra*. Vilnius: Mintis.
- Laužikas, J. (1993) *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
- Levinson. J. (Ed.) (1998) *Aesthetics and Ethics: Essays at the Intersection*. UK: Cambridge University Press.
- Lickona, T. (1991) *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. USA, Bantam Books.
- Lietuvos švietimo plėtotos strateginės nuostatos, In *Švietimo naujienos*, 2002, Nr. 14.
- Lukšienė, M. (1993) Pedagogika ir kultūra. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Martišauskienė, E. (2004) *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Mayers, D. G. (2000) *Psichologija*. Poligrafija ir informatika.
- Narvaez, D. (2005) Integrative Ethical Education. In M. Killen, J. Smetana (eds). *Handbook of Moral Development*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Rupšienė, L. (2000) *Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškinys*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Šalkauskis, S. (1990) *Raštai, I tomas*. Vilnius: Mintis.
- Tatarkiewicz, W. (2003) *Filosofijos istorija, III tomas*. Vilnius: Alma littera.
- Žemaitis, V. (1980) Teoriniai dorovinės kultūros klausimai. Iš *Dorovinė kultūra*. Vilnius: Mintis.
- Žemaitis, V. (1981) Dvasinė kultūra ir dorovė. Iš *Etikos etюдai Nr. 5*. Vilnius: Mintis.
- Žibaitis, R. (1981) Dorovinės kultūros bruožai. Iš *Etikos etюдai Nr. 5*. Vilnius: Mintis.
- Додонов, Б. И. (1978) *Эмоции как ценность*. Москва: Изд-во политической литературы.
- Ильин, Е. (2002) *Эмоции и чувства*. Москва: Питер.
- Ильин, Е. (2004) *Мотивация и мотивы*. Москва: Питер.
- Хекхаузен, Х. (2003) *Мотивация и деятельность*. Москва: Питер.

DEPENDENCE OF MORAL CULTURE OF SENIOR PUPILS ON TYPE OF SCHOOL

Arvydas Girdzijauskas

Summary

Problems of education are very closely bonded with problems of culture. Cognition is connected with other people individual meet – compete or cooperate – in social surrounding, so it has moral dimension. At the same time it is connected with culture, as social life is a kind of cultural life. If individuals moral representation is found not isolated, but in the context of particular culture, the moral culture of personality can be discussed.

Moral culture of personality is related to its artistic, in particular musical activity. Pieces of art, as other cultural models – religious, philosophical, scientific, ideological – can be understood as programs, presenting project of organization of social and psychological processes, like genetic systems present mo-

del of structure of organic processes. This article presents concept of moral culture of senior pupils as well as seeks to reveal dependence of it's practical component expression (stability, creativity and authenticity of behavior and it's motives) on character of musical activity in different type of schools. The investigation of moral culture was based on ideas of cognitive anthropology, existential and hermeneutic philosophy.

The object of research was determined as moral culture of senior pupils and it's development in musical activity.

The aim of research – to reveal pedagogical premises of development of moral culture of senior students in musical activity.

Aims of this article: 1) to present concept of moral culture; 2) to reveal dependence of practical component of moral culture on type of school with different musical activity.

Methods of research: Investigating the practical component of moral culture of senior pupils, expressed in certain behaviour, the stability and creativity of action was analysed, as well as motives of such behaviour. Investigating behavior of senior pupils as dimension of their moral culture, the schedule of action was used. It helped to measure what moral values are practically embodied in behavior of senior students. Analyzing motives of behavior, schedule of motives was used, which revealed hierarchy of motives, while influencing behaviour of senior students.

Statistical analysis of data was processed by SPSS program (13 version). As well the Kruskal – Wallis test was used with aim to determine Chi square meaning.

Moral culture is understood as unity of moral consciousness with kind of behavior, based on internalization of moral codes, enabling successful activity of individual in its cultural surrounding. Connection between character of music activity in different schools and expression of moral culture was investigated. The character of musical activity differs accordingly objectives held to musical activity, resources and organization. 390 senior pupils from different types of

schools took part in research. Research data has showed, that character of musical activity in different schools is related to representation of moral culture, in particular its practical component. Those statistically meaningful connections are revealed:

Stability and creativity of behavior, expressing essential features of expression of moral culture (seeking harmony with cultural surrounding, expressing oneself in creative activity, experiencing beauty of art, music and nature, preserving traditions, cultural peculiarity) is highly expressed among members of choral singing music schools.

Motives of intrinsic motivation, related to creative musical activity are highly expressed among members of choral singing music schools and art gymnasiums. Motives of extrinsic motivation, as seeking for reward and avoiding punishment, are more expressed among pupils of typical secondary schools.

Stability of behavior and strong intrinsic motivation of members of choral singing schools possibly related to high quality of performance achieved by these groups and emotions of success and aesthetic suggestibility. Also assumption is possible that free and independent self-determination to take part in musical activity typical to members of groups of informal music education, can influence their motivation and stability of behavior.

Gauta 2006 10 10
Priimta 2006 12 10